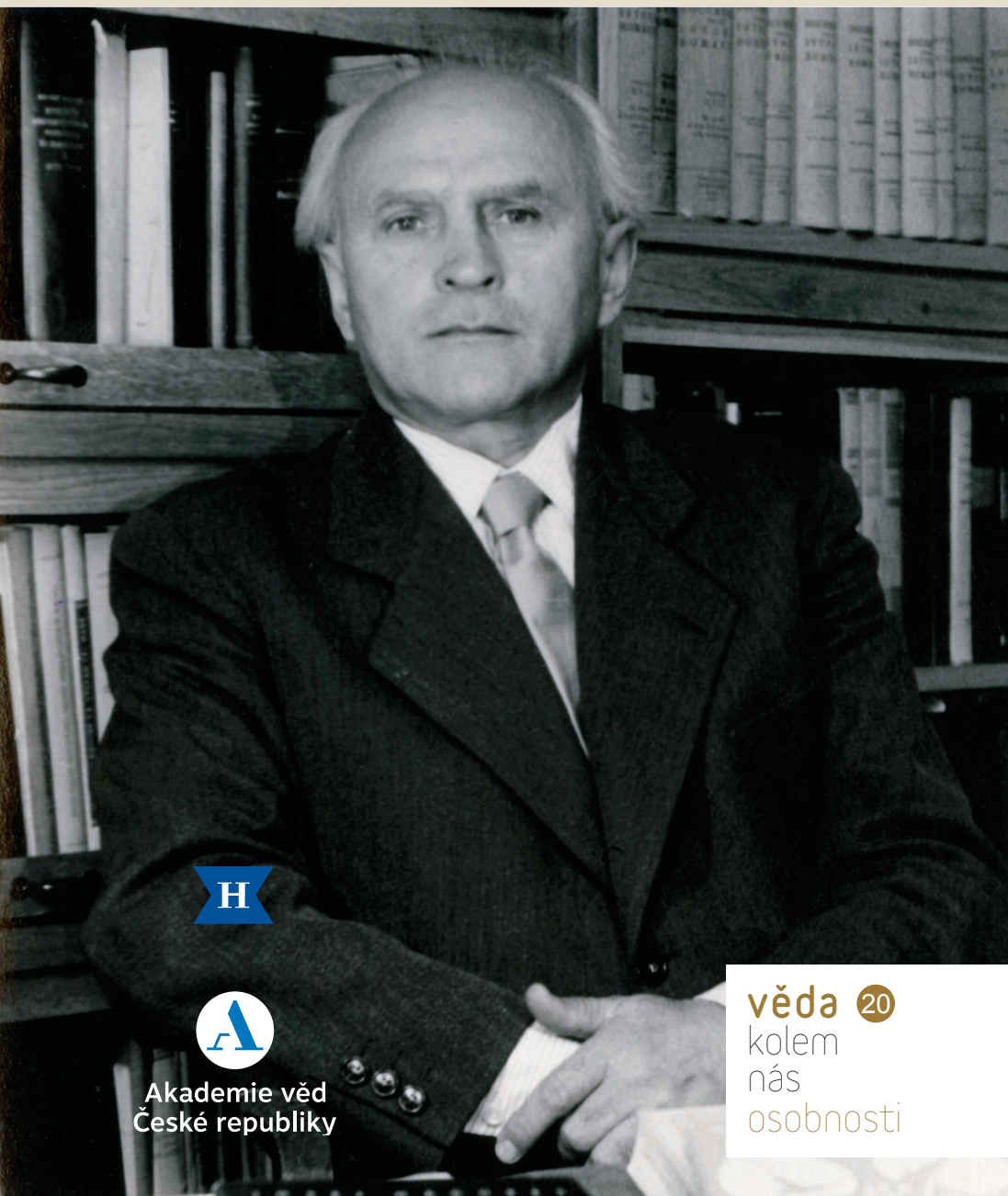

Josef Macůrek

Akademie věd
České republiky

věda 20
kolem
nás
osobnosti

Historický ústav Akademie věd České republiky (HÚ AV ČR) je součástí sítě domácích i zahraničních vědeckých, výzkumných a vysokoškolských institucí. Základní výzkum uskutečňuje v oboru českých, československých a obecných dějin. Patří k předním světovým výzkumným pracovištím, která se systematicky zabývají minulostí českého (československého) státu v celém rozsahu jeho historické existence a v kontextu širšího historického vývoje. Na svých pracovištích soustřeďuje řadu vynikajících oborových specialistů.

Kromě Prahy má HÚ AV ČR pracoviště v Brně a v Českých Budějovicích. Zejména brněnská pobočka v části svého zaměření (disponuje specialisty na dějiny Ruska, Polska a jihovýchodní Evropy) v úzkém odborném provázání s Filozofickou fakultou Masarykovy univerzity v Brně rozvíjí odkaz Josefa Macůrka.

Odborná reflexe minulosti a role historické vědy při uchovávání historického vědomí a formování národní identity a kultury v nejširším, multikulturním smyslu tvoří nepostradatelnou součást civilizované společnosti, přispívá k rozvíjení jejích pozitivních hodnotových norem a prostřednictvím analytických a kritických diskursů poskytuje odborné i širší veřejnosti potřebnou zpětnou vazbu. Vedle základního výzkumu se ústav věnuje aplikaci získaných poznatků v praxi, uchovávání a doplňování datových souborů a specializovaných sbírek. V nakladatelství Historický ústav instituce vydává vědecké monografie a několik oborových časopisů.

HÚ AV ČR má své kořeny v působení Československého státního historického ústavu vydavatelského, který byl zřízen rozhodnutím Vlády Československé republiky v únoru roku 1920. V prvním období svého působení se za vedení Václava Hrubého (1921–1925), Jana Bedřicha Nováka (1926–1933) a Bedřicha Mendla (1933–1939) soustředil na rozsáhlou ediční činnost. Rozšířit badatelský program o původně zamýšlené projekty z československých dějin se podařilo až Františku Roubíkoví, který stál v čele v letech 1939–1952. Spolu se vznikem ČSAV se v roce 1952 ustavil i její Historický ústav, který pod vedením Josefa Macka převzal ediční program, ale za hlavní cíl si vytyčil výzkum českých a československých dějin. V téže době vznikla brněnská pobočka HÚ. Té sice byla primárně vlastní minulost Moravy, vždy však v širokých souvislostech českých (československých) i širše evropských dějin. Zvláště zřetelně se tato skutečnost projevila v šedesátých letech 20. století, v době možnosti svobodnějšího výzkumu. Následovala normalizace přinášející reorganizaci spojenou s odchodem řady pracovníků a změnou HÚ v Ústav československých a světových dějin ČSAV.

HÚ AV ČR zahájil novou kapitolu svého vývoje po sametové revoluci pod vedením světově uznávaného husitologa a medievisty Františka Šmahela. V brněnské pobočce mu odborné i organizačně výrazně pomáhali Jaroslav Mezník a Jaroslav Marek. Rozvinuly se mnohostranné kontakty se zahraničím a široká spolupráce s vysokými školami. Jejich úzké propojení se stěžejní profilací studia českých dějin v kontextu obecně historického vývoje bylo intenzívně rozvíjeno za následného řízení HÚ Jaroslavem Pánkem a Svatavou Rakovou. Dnešní HÚ AV ČR v čele s Evou Semotanovou provádí široký výzkum českých a v omezené míře i obecných dějin od středověku po nejnovější dobu. Nezbytnou součástí HÚ AV ČR se sídlem v Praze je stále jeho brněnská pobočka. Její specifikou zůstává zaměření na moravský výzkumný prostor, ovšem v širokém kontextu nejen českých národních, ale obecných, především střeoevropských, východoevropských a jihoevropských dějin.

Kořeny českého dějepisectví evropského východu

Zájem české vědy o dějiny střední, východní a jihovýchodní Evropy má bohaté kořeny. Vise se k obrozenecké, zvláště jungmannovské generaci českých intelektuálů první poloviny 19. století, pro niž byl prostor střední, východní a jihovýchodní Evropy zajímavý především tím, že byl osídlený slovanskými národy. Mohla v jejich historii i současnosti identifikovat slovanskou kulturně-civilizační vzájemnost. Ta v obrozenecké etapě formování moderního českého národa sehrávala mimořádně důležitou úlohu jako stěžejní opora utvářející se novodobé české národní identity. Odvolání se na slovanskou vzájemnost bylo berličkou tam, kde identifikační prvky nebyly dostatečně rozvinuté a nebyly konkurenceschopné vůči vyspělejším národům, především etniku německému.

O minulost národů střední, východní a jihovýchodní Evropy ve smyslu historie slovanských národů se zajímal již patriarcha české slavistiky Josef Dobrovský (1753–1829) a jeho generace. Je i jejich následovníky přitom mimořádně upoutávala minulost ruského státu – právě v ní totiž nacházeli nejsilnější kořeny slovanství. Jejich odnože se pak snažili identifikovat v dalších slovanských zemích.

Moderní česká věda se utvářela ve druhé polovině 19. století. Ani jí nezůstalo vzdálené slovanské prostředí. Pro její zájem o něj bylo nesmírně důležité, že původní obrozenecké, silně zromantizované a zidealizované nahlížení bylo korigováno kritickým pohledem. Zasloužily se o něj především osobnosti typu Karla Havlíčka Borovského (1821–1856), Františka Palackého (1798–1876) a Tomáše G. Masaryka (1850–1937), které pak kritický a realistický pohled zprostředkovaly dalším generacím.

Moderní české dějepisectví se zformovalo v posledních desetiletích 19. století poté, co oddělením od německé části vznikla v Praze v roce 1882 česká c. k. Karlo-Ferdinandova univerzita. Prvním profesorem historie se na ní stal Jaroslav Goll (1846–1929). Ten se mj. věnoval česko-polským vztahům. Systematický zájem o slovanský prostor mu však byl cizí. Na něj se soustředil až jeho žák Jaroslav Bidlo (1868–1937). A ten se v jeho rámci za použití moderních kritických, pozitivismu vlastních metod věnoval i ruským a šířeji východoevropským dějinám. Jeho prioritním zájmem ovšem bylo slovanstvo jako celek a v jeho rámci v minulosti i v současnosti se uskutečňující vzájemnost. Bidlovým cílem bylo prokázat historické kořeny, z nichž vyrůstaly moderní kulturně-civilizační vazby mezi slovanskými národy. Bidlova dvoudílná monografie *Dějiny Ruska v devatenáctém století* (1907 a 1908) se stala průlomovou prací v českém obrazu minulosti Ruska a slovanských národů. Šlo totiž o první česky psanou, na historicko-vědeckých zásadách stavěnou knihu o ruské minulosti.

Na Bidlovo zaměření na slovanský prostor navázali dva jeho žáci – Milada Paulová (1891–1970) a Josef Macůrek (1901–1992). Zatímco Paulová postupně po nemocném Bidlovi převzala jeho přednášky a nakonec i celou stolicí dějepisu na pražské filozofické fakultě, Josef Macůrek po habilitaci v roce 1930 a několika následujících letech odešel v roce 1935 do Brna. Masarykova univerzita měla v té době za sebou jen krátkou historii. Vznikla roku 1919 a i přes to, že od počátku měla významnými osobnostmi – Bohumilem Navrátillem (1870–1936), Juliem Glücklichem (1876–1950) a Rudolfem Urbánkem (1877–1962) – dobře obsazený historický

seminář, ucelená koncepce historického bádání se na ní formovala dlouhou dobu. Nepochybně jí pomohlo, když v polovině dvacátých let 20. století přišel do Brna odborník na paleografii a diplomatiku Václav Hrubý (1885–1933), záhy následovaný specialistou na starověké dějiny Vladimírem Grohem (1895–1941). Pomocné vědy historické získaly v Brně svoji vůdčí osobnost v představiteli mladší generace Jindřichu Šebánkovi (1900–1977). A toho v polovině třicátých let následoval

Čestný doktorát J. Macůrka ve Vratislavi 27. 11. 1965

(archiv MU)

s „východními“ dějinami Josef Macůrek. Bylo to v době, kdy jak v českém, tak obecně evropském prostoru rostl zájem o východní a jihovýchodní Evropu. Sovětský experiment byl sice hojně kritizován, ale lákal k retrospektivnímu poznávání. Navíc bylo ve státním zájmu znát nejen současnost, ale i minulost okolních, často slovanských národů. Ostatně proto byl krátce po vzniku samostatné Československé republiky, v roce 1921, založen v Praze Slovanský ústav.

Život a dílo profesora Josefa Macůrka

Josef Macůrek pocházel z Chomýže, vesnice na pomezí střední Moravy a Valaška. V letech 1921–1925 studoval Arcibiskupské gymnázium v Kroměříži. Po úspěšném absolvování střední školy Macůrek studoval historii na Filozofické fakultě Karlovy univerzity, kde byl žákem předních osobností české historiografie: Josefa Pekaře (1870–1937), Josefa Šusty (1874–1945) a Václava Novotného (1869–1932). Učitelem, který jej však nejvíce ovlivnil a „způsobil“, že se profesně věnoval dějinám střední, východní a jihovýchodní Evropy, byl již zmíněný Jaroslav Bidlo. Nejen jeho přičiněním se Macůrek vedle historie věnoval studiu jazyků, a to i těch méně častých, např. rumunštiny. Díky tomu jej jako nadějného studenta prof. Bidlo v roce 1923 doporučil na studijní pobyt do Rumunska, kde se Macůrek zaměřil na prameny uložené v rumunských archívech. Ty jej pak záhy nasměrovaly k dalším archivům v sousedních balkánských zemích. Slovanský prostor na Balkáně se stal jeho druhým domovem.

Krátce po ukončení vysokoškolských studií vyšly první Macůrkovy práce. Jejich názvy a obsahy zcela korelují s jeho prvními zahraničními studijními pobyty. Pokud bychom vedle nich položili pozdější Macůrkovy publikace, ujistili bychom se, že jeho pojetí dějin, metodologické zpracování i tematický záběr byly od samotných počátků zcela zřejmé. Mezi Macůrkovy první práce patřily *Prameny k dějinám československým v archívech a knihovnách sedmíhradských* (Praha 1925, 84 s.), *Nové příspěvky k dějinám československým z archivů a knihoven sedmíhradských* (Praha 1927, 64 s.) a *Husitství v rumunských zemích* (*Časopis Matice moravské* 51, 1927, s. 1–98).

Krátce po ukončení vysokoškolských studií se mu naskytlá příležitost seznámit se s polským vědeckým prostředím a s tamními archivními prameny: obdržel nabídku ministerstva školství, aby ve školním roce 1926/1927 studoval v Polsku. Studium tam směřoval na historické souvislosti vztahu českého a polského prostředí. Šlo jak o sledování dějin polského národa, tak o poznání proměn česko-polských vztahů. Množství pramenů, které během polského pobytu získal, mu posloužilo nejen ke kolektivnímu dílu *Češi a Poláci v minulosti*, na jehož obou dílech se jak autor-sky, tak redakčně podílel, ale i v dalších pracích o polských dějinách a česko-polských vztazích. Zá následného využití vídeňských archivů vznikly Macůrkovy monografie *Příspěvek k osvětlení snah rodu habsburského o získání koruny polské v letech 1588–1594* (1929) a *Zápas Polska a Habsburků o přístup k Černému moři na sklonku 16. století* (1931). Kromě toho mu studium ve Lvově, Varšavě a Krakově pomohlo osobně poznat přední polské historiky, navázat s nimi vědecké kontakty a inspirovat se jejich metodologií. Zejména zásluhou historika Marcelli Handelsmana (1882–1945) mu otevřelo polské prostředí cestu k mezinárodním vědeckým

stykům. Ostatně v červnu 1927 se ve Varšavě konala ustavující konference Svazu historických společností východní Evropy. Skutečnost, že se jí Macůrek zúčastnil, jen podtrhla jeho historicko-slavistickou orientaci. Svaz byl totiž organizačním centrem takto orientované práce v Evropě a vydavatelem mezinárodního informačního *Bulletinu*.

Macůrkův zájem o dějiny Rumunska, Polska a záhy nato i dějiny Uher nebyl prost politických motivů. Macůrek se ztotožňoval se zahraničněpolitickou orientací československého státu. V ní stála na prvním místě ve středu pozornosti Malá dohoda. Macůrkovy *Rumunsko ve své minulosti a přítomnosti* (1930) a *Dějiny Maďarů a uherského státu* (1934) s ní bezprostředně souvisely. Vzdáleny československým politickým zájmům nebyly ani Macůrkovy *Dějiny polského národa*, které byly dokončeny v roce 1939, ale vyšly až v roce 1948. Macůrek ve všech uvedených pracích prokázal, že se nespokojí s překlady národních syntéz vzniklých v příslušných zemích. Opakovaně zdůrazňoval, že je nutné uplatnit český pohled na dějiny jiných národů. Usiloval o to, aby svými knihami zaplnil mezeru v českém dějepísectví. Např. co se týče polské minulosti, měl až do vydání Macůrkovy knihy český čtenář k dispozici pouze Bidlův překlad polských dějin polského historika Michaila Bobrzyňského (1849–1935), které vznikly ještě v 19. století. Vyzdvihneme i to, co bylo typické pro všechny Macůrkovy syntézy: výklad uvedený pečlivě sestaveným přehledem příslušného národního dějepísectví a zakončený rozsáhlým seznamem literatury. Jen málokterému historikovi se podaří v tomto směru Macůrkovi vyrovnat, tj. vybrat podstatné, ale výklad nezjednodušit, učinit jej čtivým, ale zachovat vysokou míru vědecké erudice.

Zevrubné studium historických pramenů v Rumunsku a Polsku a soudobí polští historici nasměřovali Macůrkovo pojetí dějin slovanských zemí jiným tematickým a metodologickým směrem, než byl Bidlův. Macůrek se v rumunském i polském prostředí snažil probídat takové prameny, které jednoznačně potvrzovaly historické vazby mezi českým, rumunským a polským etnikem, vazby, jež byly v mnohém podobné tomu, co mohl později konkrétně prokázat i mezi dalšími slovanskými, ale i neslovanskými národy. Charakteristické pro něj bylo, že bez studia takových pramenů, tedy jednoznačného prokázání skutečnosti, nebyl ochoten vyřknout soud. Žádná apriorní vzájemnost či příbuznost, ale jejich konkrétní projevy. Byl přesvědčen, že historie je věda založená na pramenech a ty je třeba hledat, kriticky hodnotit a využívat jak při výkladu národních, tak obecných dějin. Macůrek *a priori* odmítal vizi slovanské vzájemnosti, aniž by byla podložena hodnověrným pramenovým důkazem. A naopak, prameny mu prokazovaly, že vzájemnost mezi národy se projevovala v široké škále, ovšem nikoli pouze jako slovanská. Macůrek tím přidal ke svým tématům identifikaci slovanské ne-vzájemnosti. Opakovaně upozorňoval na rozpory mezi slovanskými národy, které v minulosti i současnosti deformovaly jejich vzájemné vztahy. Jasně na základě pramenů prokazoval, že slovanskou vzájemnost nelze jen konstatovat, ale je nutné ji náležitě prokazovat: můžeme o ní hovořit pouze tehdy, je-li v konkrétních případech zřetelná. Její apriorní nadřazování zásadně odmítal. Závěr, který pak uplatňoval po celé své vědecké působení, byl jednoznačný: rozhodující jsou konkrétní vztahy mezi národy, bez ohledu na to, zda se jedná o slovanské, či neslovanské prostředí. Sympatie a antipatie musejí jít v historickém výkladu stranu. Podotkneme proto, že Macůrek místo a úlohu slo-

vanské vzájemnosti nikdy nepodceňoval. Opakovaně ji prokazoval a upozorňoval zejména na její význam pro upevnění vědomí slovanských národů a jejich konkurenceschopnosti vůči národům jiným. Ani v nejmenším tedy význam jejího studia neumenšoval. Naopak! Na prvním místě mu však šlo o dějiny jednotlivých národů, jejich vztahy a souvislosti, vzájemné vazby, ale i odlišnosti. Takto byla koncipována i jedna z jeho nejvýznamnějších prací *Dějiny východních Slovanů*. Josef Macůrek ji začal psát ve druhé polovině třicátých let, dokončoval ji během světové války a vydal roku 1947. Pro publikování takových prací to byla příznivá doba. Macůrek mohl reagovat na mimořádný zájem české společnosti o ruské prostředí. Název práce však jasně ukazuje, že Macůrek měl do značné míry problém s obvyklým pojmem Rusko. Uvědomoval si, že čeština nemá adekvátní slova pro ruské termíny Rus, označující státně politický celek existující do konce 17. století, a Rossija, vymezující imperiální Rusko od počátku 18. století. Byl si vědom mnohonárodnosti a z toho plynoucí značné nejednotnosti tohoto velkého státního celku, v němž slovo Rusko neoprávněně vnucuje slovanskou převahu. Macůrek věděl, že Rusko prošlo četnými peripetemi imperiální expanze i rozpadu, a že se tudíž nemůže identifikovat výhradně s etnický ruským obyvatelstvem. Navíc evropská část Ruska, která je tvořena především slovanským obyvatelstvem, sestává minimálně ze tří velkých slovanských větví – velkoruské, maloruské (tj. ukrajinské) a běloruské. Místo termínu „dějiny Ruska“ proto důsledně užíval „dějiny východních Slovanů“ a opakovaně zdůrazňoval historické zvláštnosti Rusů, Bělorusů a Ukrajinců, okamžiky, jež v 19. století rozhodly o formování vlastní národní identity Bělorusů a Ukrajinců, i tradiční velkoruskou snahu tomuto úsilí bránit. Macůrek, ačkoli české historiografii bylo krátce po skončení druhé světové války vlastní hledět na Rusko s málo kritickým nadsledem vyvolaným snahou vyjádřit vděk ruskému (sovětskému) osvoboditeli za každou cenu, nebyl ve své práci o východoevropských dějinách ani rusofilem, ani rusofobem. Dokázal udržet pozitivistický přístup, k němuž jej jeho učitelé na Karlově univerzitě vedli a který uplatňoval po celé meziválečné období.

Josef Macůrek se v roce 1930 ještě v Praze habilitoval v oboru obecných dějin. Když v roce 1935 přešel do Brna, stal se nejprve mimořádným profesorem a krátce před uzavřením českých vysokých škol v roce 1939 řádným profesorem slovanských dějin, ačkoliv byl známým odborníkem nikoli v oboru slovanských dějin, ale dějin střední, východní a jihovýchodní Evropy. Tento termín se ale v oficiální diki neužíval. Skutečnost vhodnosti druhého termínu prokazuje i to, že se hojně věnoval i českým dějinám, zejména dějinám Slezska ve smyslu minulosti pohraničního území mezi českým a polským prostorem.

Nacistický režim postihl českou vědu nejen uzavřením vysokých škol, ale i fyzickou likvidací řady jejích představitelů. Na nově otevřené vysoké školy se pak v roce 1945 vrátilo několik ročníků těch, kteří po uzavření vysokých škol v listopadu 1939 nemohli dostudovat, nebo museli na studium v době války čekat. Macůrek se ihned po otevření vysokých škol pustil s vervou do další vědecké, pedagogické i organizační práce. Začal tam, kde v roce 1939 skončil. K tomu měl v průběhu války, díky skutečnosti, že se mu podařilo vyhnout se nucenému nasazení v Německu, připraveno několik rukopisů. Záhy se také zapojil do obnovy badatelských a vzdělávacích institucí. Ještě roku 1945 se stal řádným členem Slovanského ústavu.

Čestný doktorát E. V. Tarleho na MU 9. 6. 1947

(archiv MU)

V letech 1946–1947 Macůrek působil jako děkan Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. V této době se podílel výrazně nejen na celkové poválečné obnově vědy a výuky na této univerzitě, ale i na profilaci některých vědních oborů. Zejména toho, který mu byl nejbližší, tedy dějin zemí střední, východní a jihovýchodní Evropy. Jenomže přišly události února 1948, nástup totalitní moci a dogmatická vše zahrnující ideologie. Poúnorové čistky pak tvrdě zasáhly jak vědecké prostředí, tak vysokoškolskou výuku. Postihly jak učitele, tak studenty. Řada z nich musela z politických důvodů z vysokých škol odejít. Likvidovány byly celé společenskovědní obory, např. sociologie. Již v prvním popřevratovém akademickém roce 1948–1949 byly zavedeny nové studijní a zkušební předpisy, v přijímacím řízení se respektovala třídně politická kritéria. Zákon

Národního shromáždění č. 58/1950 Sb., o vysokých školách, definitivně odstranil vysokoškolskou autonomii.

Macůrek nepatřil k prominentům komunistického režimu, vydávání jeho prací po únorovém převratu roku 1948 bylo provázáno obtížemi. Jím vedený seminář dějin střední, východní a jihovýchodní Evropy byl zrušen, Macůrkovi se jej však podařilo obnovit. Jednalo se o katedru dějin SSSR, střední a jihovýchodní Evropy, která byla na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity ustavena v roce 1957. Macůrek stál v jejím čele do roku 1970. Proč se tak stalo? Doba, kdy došlo ke vzniku katedry dějin SSSR, střední a jihovýchodní Evropy, byla pro vznik takového pracoviště příhodná. Rusistika se ve všech svých podobách stala politicky zajímavou. Dokonce nejen v tzv. východním bloku. Poválečná sovětsko-americká bipolarita ústící nejprve v padesátých letech 20. století do studené a poté dokonce horké války vedla ke zvýšenému zájmu o vše sovětské (ruské), včetně historických konotací a širších geopolitických souvislostí, především v regionu bloku zemí náležejících do tzv. světové socialistické soustavy. Zájem o střední, východní a jihovýchodní Evropu tím nesmírně vzrostl. Šlo o déle trvající trend. Macůrek mohl využít i zvýšený systematický zájem o celou balkánskou a maďarskou problematiku. Zkušené odborníky s tímto zaměřením bylo třeba vychovat, ale kabinet hungaristiky a balkanistiky byl zřízen až jeho přičiněním v roce 1966. Klíčovou úlohu v něm sehrál jeden z Macůrkových žáků Josef Kabrda (1906–1968), jeho první vedoucí. Nelze ovšem zapomenout ani na další osobnosti tohoto kabinetu, především hungaristy Richarda Pražáka (1931–2010) a Martu Romportlovou (*1939).

Macůrek sice v pounorovém období nebyl pronásledován, ale rozhodně to ve své odborné ani pedagogické praxi neměl snadné. Problémy násobilo novou mocí vyvolané prostředí nedůvěry, které zejména na vysokých školách v této době panovalo. A tak kromě obliby u studentů Macůrka v další práci posilovaly jen živé styky se zahraničními kolegy. Šlo především o polské historiky, s nimiž Macůrek nikdy nepřestal udržovat osobní a odborné kontakty. Zdůrazněme, že v roce 1933 se ve Varšavě uskutečnil VII. mezinárodní historický kongres. Před jeho konáním proběhla v pořadí již třetí porada Svazu historických společností východní Evropy. Macůrek se obou akcí zúčastnil a na poradě Svazu přednesl referát, ve kterém zdůraznil svůj zájem nenahližet na slovanský svět izolovaně, ale ve vazbách se sousedy jednotlivých slovanských národů i ostatního světa. Z diskuse s polským historikem Marcelli Handelsmannem se pak zrodil plán ustavit společnost, která by podporovala vzájemné poznávání historické tvorby. S ohledem na politickou situaci ve třicátých letech 20. století se záměr zrealizovat nepodařilo, Československo-polská historická společnost vznikla až roku 1959, ale Macůrek o její ustanovení dlouhodobě usiloval. Bylo proto přirozené, že se pak stal prvním předsedou české části česko-polské komise historiků. Polští kolegové zvali Macůrka do svého prostředí a na svoje akce i v těžkých dobách, i po roce 1948 v polském prostředí zastupoval brněnskou univerzitu na různých slavnostních akcích, účastnil se oficiálních odborných setkání i širěji mezinárodních akcí. Za rozvoj československo-polské spolupráce byl Macůrkovi v roce 1964 udělen krakovskou univerzitou čestný doktorát. V českém ani slovenském prostředí se čestného doktorátu nikdy nedočkal, ačkoliv byl vskutku mimořádnou osobností. Již v roce 1933 byl vzhledem ke svým odborným znalostem zvolen mimořádným členem Královské české společnosti nauk a již

Vědecké kolegium historie ČSAV

Jiřák 3

P r a h a 1 - H r a d

402/68

19. dubna 1968.

Ústavní rada Ústavu dějin evropských socialistických zemí ČSAV posoudila zevrubně situaci, jež vznikla po rezignaci Dr. Václava Krále z funkce ředitele ústavu, a uvažovala o novém obsazení této funkce. Po důkladném prozkoumání všech možností a při rozvaze nad kandidáty, kteří by mohli přicházet v úvahu, došla k závěru, že nejvhodnějším kandidátem pro funkci ředitele ústavu se jeví prof. dr. Josef M a c ú r e k, člen korespondent ČSAV.

Pro jmenování prof. Macúrka do funkce externího ředitele ústavu dějin evropských socialistických zemí ČSAV lze uvést mimo jiné následující důvody:

- a/ prof. Macúrek patří mezi nejvýznamnější odborníky pro dějiny východní Evropy a toto jeho postavení je všeobecně uznáváno v odborné veřejnosti zahraniční i domácí;
- b/ prof. Macúrek je stále vědecky aktivní, má neobyčejně bohaté organizační zkušenosti jako vedoucí profesor katedry pro dějiny SSSR a jihovýchodní Evropy Univerzity J. E. Purkyně v Brně; je členem řady mezinárodních vědeckých komisí a organizací;
- c/ jako bývalý externí ředitel pobočky Slovenského ústavu v Brně do r. 1963 a jako blízký spolupracovník ÚDESZ-ČSAV

- 2 -

je dokonale obeznán s prací ústavu, dobře pozná většinu jeho vědeckých pracovníků i jejich práci. Má dobrý osobní vztah ke kolektivu pracovníků ústavu.

Všechny uvedené skutečnosti dávají záruku, že bude-li prof. Macúrek jmenován externím ředitelem ústavu, mže se stav věci v vedení ústavu rychle konsolidovat a stabilizovat tak, že budou vyloučeny jakýkoliv poruchy v práci a vědecké činnosti ústavu.

Návrh na jmenování prof. Macúrka do funkce ředitele ústavu předložila ústavní rada celodávně schůzí k posouzení. Kolektiv pracovníků ústavu zaujal k návrhu kladný postoj.

Ústavní rada ÚDESZ ČSAV se proto obrací na vědecké kolegium historie a žádostí, aby na svém příštím zasedání posoudilo návrh na jmenování prof. Macúrka ředitelem ústavu. Žádá-li tento návrh souhlas kolegia, bylo by žádoucí, aby kolegium doporučilo prezidentu ČSAV, aby jmenovala prof. M a c ú r k a, člana-korespondenta ČSAV, neprodělně externím ředitelem ústavu dějin evropských socialistických zemí ČSAV.

Členové ústavní rady:

Dr. Václav K r á l
Dr. Jaroslav V a l e n t a
Dr. Zdeněk S l á d e k
Dr. Jaromír M i k u l k a
Dr. Jaroslav O p a t
Dr. Vladimír M o u l i s
Dr. Karel H e r m a n
Dr. Antonín B e r n ý
Ing. Božena M a c k o v á

Jiř. Jiřák

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD

VĚDECKÝ KOLEGIUM HISTORIE

PRAHA 1 - HRAD, PRÁGA 1 - 1

Č. j. 321/67-K

26. července 1967

Ústav dějin evropských socialistických zemí ČSAV

Thunovská 22
P r a h a 1

Vášení soudruzi,

vědecké kolegium historie ČSAV uvolnilo na svém 8. zasedání dne 21. června 1967 dr. Josefa Košho DrSc. z funkce předsedy Komise pro historickou slavistiku a jmenovalo novým předsedou členem korespondentem ČSAV prof. dr. Josefa Macúrka. Kopii dopisů prof. Macúrkovi přikládáme. Sekretariát této komise bude i nadále při vašem ústavu.

Se souduřským pozdravem

Jiř. Jiřák
44. Jiř. Košho DrSc.
tajemník vědeckého kolegia historie

Č. j. 780/67-K

26. července 1967

Vážený soudruh

prof. dr. Josef M a c ú r e k DrSc.
člen korespondent ČSAV

Botanická 29
B r n o

Vážený soudruhu profesore,

vědecké kolegium historie ČSAV jmenovalo Vás na svém 8. zasedání dne 21. června 1967 v Brně novým předsedou Komise pro historickou slavistiku při vědeckém kolegiu historie. Sekretariát této komise je v ústavu dějin evropských socialistických zemí ČSAV.

Přeji Vám, vážený soudruhu profesore, mnoho úspěchů ve Vaší funkci.

Se souduřským pozdravem

dr. Pavel Oliva DrSc.
člen korespondent ČSAV
předseda vědeckého kolegia historie

o dva roky později jejím řádným členem. V jejich řadách zůstal až do roku 1952, na jehož sklonku byla Královská česká společnost nauk společně s dalšími vědeckými institucemi (Českou akademií věd a umění a Českou národní radou badatelskou) inkorporována do sestavy nově vznikající Československé akademie věd (ČSAV).

Josef Macůrek byl roku 1931 zvolen mimořádným členem Slovanského ústavu. Ten založil v Praze v roce 1922 z iniciativy prezidenta Tomáše G. Masaryka na základě rozhodnutí parlamentu ČSR. Potíže technického i organizačního rázu ovšem způsobily, že Slovanský ústav ve skutečnosti začal pracovat až v roce 1928. Macůrek se tedy stal jeho členem již třetí rok od zahájení jeho činnosti. Měl k tomu všechny dispozice. Vždyť jedním z úkolů Slovanského ústavu bylo zkoumání vzájemných historických vztahů mezi slovanskými národy, vydávání knih o nich a konání přednášek na toto téma. Opět poněkud předběhněme sled událostí a doplníme, že v roce 1948 byla činnost Slovanského ústavu rozšířena o studium dějin konkrétních slovanských národů a současně byla zřízena jeho brněnská pobočka. Josef Macůrek ji vedl a pracoval v ní až do reorganizace Slovanského ústavu, který se po založení ČSAV v lednu 1953 stal její součástí, ale v roce 1963 byl zrušen.

Macůrek se vždy maximálně snažil prosadit svůj historiografický obor. Rozhodně ale nebylo jeho zásluhou, že v roce 1963 došlo v rámci ČSAV k výrazné reorganizaci studia dějin, jazyků a literatur národů střední, východní a jihovýchodní Evropy. Po zrušení Slovanského ústavu ČSAV a Československo-sovětského institutu (ČSI), pracoviště zaměřeného na studium ruského jazyka, dějin a literatury, jež bylo založeno roku 1950, vzniknul z jejich historických oddělení Ústav dějin evropských socialistických zemí ČSAV (ÚDESZ), který pak byl v roce 1968 změněn na Ústav dějin východní Evropy (ÚDVE) a ten v roce 1970 na další, novodobý Československo-sovětský institut. Počínaje ÚDESZ se vždy jednalo výhradně o historické pracoviště zaměřené na dějiny střední, východní a jihovýchodní Evropy. Vedoucím jeho brněnské pobočky byl od roku 1964 jeden z Macůrkových nejlepších žáků Vladislav Štastný (1928–2014).

V průběhu tzv. pražského jara v roce 1968 stanul Josef Macůrek jako skutečný odborník na problematiku dějin střední, východní a jihovýchodní Evropy v čele ÚDVE. Jen nástup normalizace, jeho odvolání a změna ÚDVE na ČSI zabránily tomu, aby z ústavu vzniklo moderní badatelské centrum, metodologicky i tematicky konkurenceschopné vůči obdobným pracovištím ve světě. Macůrek měl na úkol budovat takové pracoviště velmi málo času. Již v dubnu 1969 všechny společenkovědní ústavy ČSAV pocítily tvrdý normalizační tlak. Jeho začátkem byla ostrá kritika ze strany ÚV KSČ vůči publikaci Historického ústavu ČSAV *Sedm pražských dní* pojednávající o okupaci Československa v srpnu 1968. Normalizátoři ÚDVE proti němu a zejména jeho řediteli Macůrkovi použili vše, co jen bylo možné. Vyčítali mu i samotný název ÚDVE, údajně doslovně napodobující německý „Ostforschung“. Tím bylo „jasně“ prokázáno, že se Macůrek a s ním celý ústav hlásí k západní vědě. To ale k jeho odvolání z funkce ředitele nestačilo. Tehdejší vedení ČSAV v čele s předsedou Františkem Šormem (1913–1980) se za něj postavilo. Normalizátoři, především jejich dva koryfeje pracující v ÚDVE Čestmír Amort a Václav Král, museli hledat další důvody. Záminkou se jim stalo jejich odvolání z řídicích funkcí v ústavu kvůli jejich pomlouvačné kampani. Ihned si běželi nechat poufukat rány na příslušné oddělení ÚV KSČ. František Šorm byl oddělením pro

školství a vědu ÚV KSČ znovu vyzván, aby Macůrka odvolal. Když tak neučinil, doplatil na to i on sám. Šorm byl přinucen na předsednickou funkci rezignovat a Macůrek byl v listopadu 1969 odvolán Šormovým nástupcem Jaroslavem Kožeš-níkem (1907–1985). Tažení proti ÚDVE tím však neskončilo. Obdobně jako i jiné společenskovědní ústavy ČSAV byl obviněn z ukrývání osob s protisocialistickými postoji. Aby se nemusely složitě řešit pracovní právní vztahy a přitom bylo možné se rychle zbavit nepohodlných osob, byl ÚDVE počátkem roku 1970 zrušen. Na jeho místě pak vzniknul pod bezprostředním dohledem oddělení vědy a školství KSČ pracující nový ČSI. Na rozdíl od ČSI, který existoval v letech 1950–1963, byl výhradně historickým pracovištěm s maximálním důrazem na dějiny zemí evropské socialistické soustavy. Podotkneme však, že obdobně jako v padesátých letech 20. století, i o dvacet let později vládlo na akademických pracovištích zajímavé klima. V brněnské pobočce ČSI se sešli téměř sami nestraníci, řada z nich s politickými „škraloupky“ z předchozího období zabraňujícími jim působit jako vysokoškolské učitelé. Vesměs šlo o žáky profesora Macůrka, osoby mimořádně ovládaní historické řemeslo jak v rovině analytické, tedy práce s prameny, tak syntetické, potřebné především při tvorbě souhrnných děl o dějinách celých národů či států. A připomeňme rovněž jejich vynikající erudovanost v oblasti dějin vědy. Zejména Milan Kudělka (1923–2003) a Zdeněk Šimeček (*1929) v šedesátých letech 20. století ještě pod bezprostředním Macůrkovým vedením iniciovali bohaté diskuse o tematickém i metodologickém vymezení dějin slavistiky. Pro VI. mezinárodní kongres slavistů, jenž se uskutečnil v létě roku 1968 krátce před sovětskou intervencí, připravili nejen doma, ale i v zahraničí velmi ceněná vystoupení o tomto problému. Jejich součástí bylo představení tezí, které se pak staly základem o čtyři roky později vydaného slovníku slavistů – *Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od roku 1760*. Podotkneme, že především zásluhou zmíněného Milana Kudělky a Zdeňka Šimečka, ale pod bezprostředním metodologickým vedením Josefa Macůrka, se v této době začaly připravovat v mezinárodním měřítku ojedinělé dějiny české a československé slavistiky. Připomeňme rovněž, že ve druhé polovině 60. let Macůrek vydal vedle monografie *České země a Slovensko. Studie z dějin politických, hospodářských a interetnických vztahů* (1969) řadu dalších odborných studií a prací věnovaných historické publicistice.

Koncepce dějin střední, východní a jihovýchodní Evropy

Vraťme se ale zpátky do doby, kdy Macůrek v roce 1935 opustil Prahu, aby se jako jeden z mála pražských profesorů, kteří působili na Masarykově univerzitě, natrvalo do Brna přestěhoval. Většina z nich totiž zůstávala domovem v hlavním městě a do Brna zajížděla jen na několik hodin, maximálně dní v týdnu, jen proto, aby splnila svoje pedagogické povinnosti. Nalézt odpověď na otázku, proč tomu bylo u Macůrka jinak, nám pomůže i něco jiného než konstatování, že Macůrka lákala nabídka vlastní vysokoškolské stolice. Macůrkovo pojetí dějin Slovanů bylo totiž výrazně odlišné od pojetí dějin pražských kolegů, které zastával Jaroslav Bidlo. Zatímco Bidlo, jak již bylo výše uvedeno, zdůrazňoval jednotu Slovanů a blízkost mezislovanských styků, Macůrek sledoval každý slovanský národ zvlášť. Nikoli však jako samostatnou entitu. Nepopíral, že mezi slovanskými národy existovaly

v minulosti a přetrvávají do současnosti jisté vazby, připouštěl dokonce, že idea slovanské vzájemnosti sehrávala jak v minulosti, tak i v současnosti mimořádně důležitou úlohu, zdůrazňoval dokonce úzké styky mezi jednotlivými slovanskými národy, opět jak v minulosti, tak v současnosti, nic z toho však nenadřazoval nad styky slovanských národů s národy neslovanskými. To byl také hlavní důvod, proč Macůrek důsledně užíval vymezení „dějiny národů střední, východní a jihovýchodní Evropy“, nikoli Bidlovské „dějiny Slovanů“. V meziválečné době, ve které tuto svoji koncepci prosazoval, to s ní ale neměl nejjednodušší, byť i v Brně to bylo snazší než v Praze. Slovanská vzájemnost ve své zromantizované podobě 18. a 19. století sice již z českého i slovenského prostředí vyprchala, ale i nadále sehrávala, byť v nové podobě, v českém a slovenském prostředí mimořádnou úlohu. Plnila totiž roli jedné z opor formující se identity nového Československého státu a v něm žijícího českého národa. Je nutné zdůraznit, že tato její role v sobě skrývala kritické pohledy. Ostatně zkušenosti z česko-polských vztahů a s nimi spojené spory o území v době formujícího se nového Polska a Československa, stejně jako zkušenosti z revolučních událostí v Rusku roku 1917, již přemíře romantického slovanského okouzlení nevytvářely prostor. Ale vyjádření předních českých politiků, a to i takových, jakým byl ministr zahraniční a později druhý československý prezident Edvard Beneš (1884–1948), jasně ukazovala, že slovanství má v českém prostředí stále ještě důležité a dokonce i nezastupitelné místo.

Přesto přese všechno se Josefu Macůrkovi jeho koncepci prosadit podařilo. A tak jej lze oprávněně považovat nejen v brněnském, ale i v celém českém prostředí za tvůrce oboru dějin střední, východní a jihovýchodní Evropy jako integrální součásti světových (obecných) dějin. Prostor střední, východní a jihovýchodní Evropy přitom Macůrek nechápal jako něco zvláštního, tvořícího historicky specifický celek, jak tvrdilo starší dějepiscectví. K tomu zdůrazňoval souvislosti minulosti i současnosti obyvatel tohoto prostoru, tedy především Slovanů, s neslovanským, zejména střeoevropským a západoevropským prostorem. Byla mu cizí v první polovině 20. století velmi rozšířená představa o odlišnosti východoevropského a západoevropského území eskalující do tvrzení o bipolaritě dvou odlišných kulturně-civilizačních prostorů. Přitom akcentoval jako nezbytnost, aby byly studovány vztahy mezi nimi, a to v celé jejich historické proměnlivosti. To vše opět rouboval do širokého pojetí obecných dějin a vztahů jednotlivých národů v nich. Ačkoli Macůrek nepatřil k osobnostem, které by mimořádně zdůrazňovaly nezbytnost poučení se z historie pro současnost, z jeho pojetí vztahové problematiky je zřejmé, že vazbu mezi minulostí a současností bytostně pociťoval. Podotkneme, že vztahové problematice věnoval vskutku mimořádnou pozornost a že se se zvláštním úsilím staral o to, aby ji, a to nejen mezi slovanskými národy, ale i např. mezi Čechy a Maďary, jako jeho dědictví rozpracovávali jeho žáci.

V Macůrkově produkci tedy najdeme řadu knih o dějinách jednotlivých zemí východní a jihovýchodní Evropy, česko-slovenských a česko-polských vztazích a o valašském osídlení. Ačkoli byl v roce 1970 z politických důvodů penzionován, musel odejít jak z ČSAV, tak z Masarykovy univerzity (tehdy nesoucí jméno Jana Evangelisty Purkyně), dále se vzdělával a pomáhal svým kolegům a žákům. Pro každého, kdo se jeho osobností chce inspirovat či se o ní chce něco dozvědět, jsou nesmírně zajímavé jeho vzpomínky, které vyšly péčí Matice moravské v roce 1998.

Škoda jen, že v té době již autorovi slábnoucí zrak nedovolil přečíst, co do svých vzpomínek nadiktoval. Neznalému se tak mohou jevit určité pasáže chaotické, údajně zbytečně se opakující a některé formulace neodpovídající době svého vzniku.

Macůrkovo *Dějepisectví evropského východu*

Ponechme stranou kritiku Macůrkových vzpomínek a podívejme se na dílo, jež bylo v úvodu této studie označeno za nejdůležitější: *Dějepisectví evropského východu*. Tato práce byla vydána nákladem Historického klubu v roce 1946. Širší souvislosti napovídají, že Macůrek tímto dílem zaplňoval najednou několik bílých míst. V téže době dokončoval Josef Dobiáš (1888–1972) syntézu *Dějepisectví starověké* (Praha 1948) a Josef Šusta (1874–1945) reedici svého *Dějepisectví*. Skutečnost, že tyto historiografické práce byly společně s Macůrkovým *Dějepisectvím* dokončeny jen několik měsíců po sobě, dosvědčuje, že se česká historiografie v meziválečné době a v prvních letech krátce po druhé světové válce svým dějinám věnovala systematicky a hodlala předložit jejich ucelený obraz.

Výrazným podnětem k sepsání Macůrkova *Dějepisectví* byly závěry porady Federace východoevropských historických společností, která se uskutečnila ve Varšavě 19. a 20. srpna 1933. V usnesení byl formulován požadavek, aby byl v jednotlivých zemích vydán soupis prací o dějinách východní Evropy a slovanského světa, jímž by se reagovalo na stále probíhající diskuse o pojmu východní Evropa, resp. slovanský prostor a, pokud vůbec o něm lze hovořit, o existenci jeho kulturních specifik. Macůrkovo *Dějepisectví evropského východu* však spatřilo světlo světa až v roce 1946. V úvodu na první straně *Dějepisectví evropského východu* se objevilo: „Práce tato má dvě části. V první hledí vymezit pojem evropského východu a dějin východoevropských. Úvahy o tom zabraly mnoho místa; ale jeví se nutně vzhledem k sporům o tom, co je evropský východ a co jsou východoevropské dějiny.“ Macůrek se tedy definitivně rozhodl, že rozvine úkol, který formulovalo v roce 1933 usnesení porady Federací východoevropských společností; že nepopíše jen starší východoevropské dějepisectví, ale že rovněž vymezí místo východní Evropy, resp. Slovanů v dějinách.

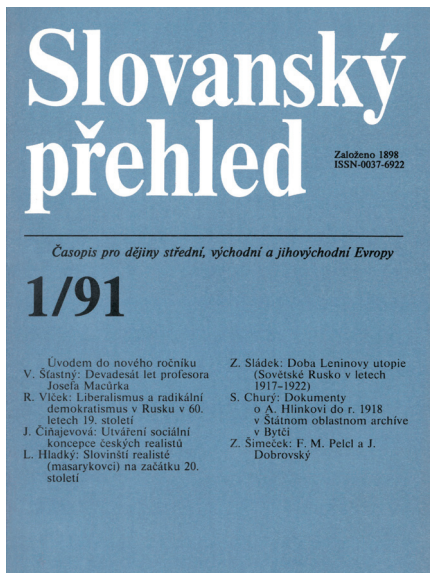
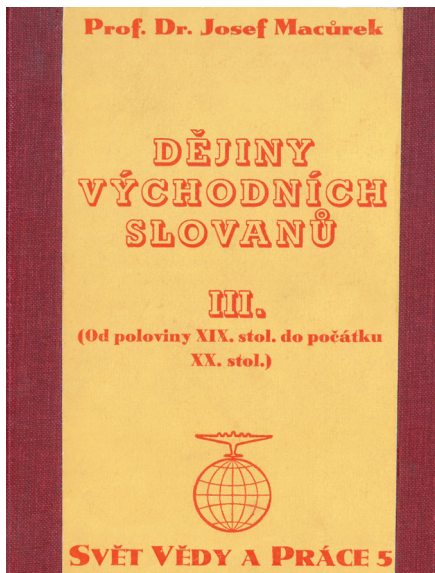
Macůrek do první části *Dějepisectví evropského východu* zakomponoval představu, že Slované či východní Evropa nikdy nežili v politickém či kulturním izolacionismu, ale že se vždy setkávali se západní Evropou; že přijímali a přejímali její vlivy a podněty. Upozornil na vztahy mezi dějinami východní Evropy a obecnými dějinami a s dědictvím evropské kultury obecně. V souvislosti s tím ve druhé části dokazoval, že dějepisectví východní Evropy bylo nejednou přímou součástí celoevropského historiografického umění a často v něm šlo o vzájemné proudění a obohacování duchovními statky. Vyzdvihl, že se v něm střídaly vlivy latinské i byzantské. Zároveň se formovalo rané ruské dějepisectví pod vlivy západní Evropy, rané západoevropské dějepisectví prošlo vlivem byzantských historických škol. Analogii spatřoval i ve středoevropském dějepisectví jižních Slovanů a v dějepisectví českém. O polském dějepisectví byl sice přesvědčen, že vyrůstalo na latinském základu, ale připomenul jeho časté podléhání ruským i širěji východoslovanským vlivům. Připomenul vzájemnou výměnu myšlení a metodologických podnětů Východu a Západu, které bylo podle jeho přesvědčení v dějinách východoevropského dějepisectví tím

nápadnější, čím více se blížilo novější době. Hájil tezi o převaze západoevropských vlivů ve východoevropském prostoru v době od konce 18. století, i když tematicky se zaměřoval na přání slovanských národů určit jakási konkurenceschopná specifika, protipóly západoevropskému rychlejšímu vývoji a pokroku. Ze západu např. zřetelně pronikla metodologie romantismu a po něm pozitivismu a realismu. Některé z nich však dorazily na východ Evropy se sníženou intenzitou a v jisté modifikaci. Ve východoevropském dějepisectví lze proto identifikovat stejné chronologické etapy jako v západoevropském, tj. letopisné, pragmatické a genetické, ale jejich působení není stejně intenzivní. Ještě více to podle Macůrka platí pro nejnovější dobu. Tou proto není nutné se tak zevrubně zabývat z hlediska metodologie východoevropského dějepisectví. Podoba se západoevropským prostředím umožňuje, aby byly použity práce o něm. Relevantní je jen to, co je odlišné, a to je sumarizace výsledků.

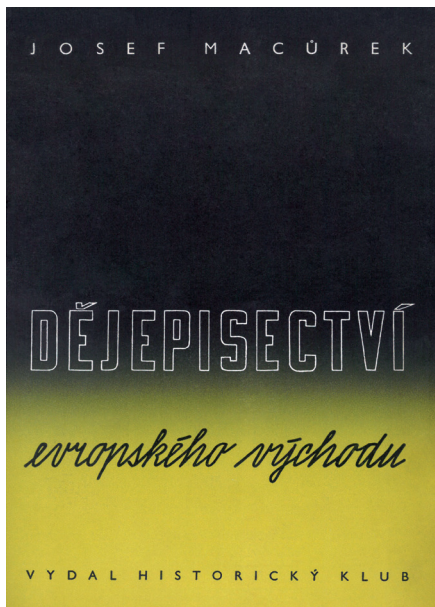
Macůrkovou pozoruhodnou myšlenkou bylo, že vliv Západu v Rusku nebyl jen dílem evropského západu, ale i, a často především, dílem samotných východních Slovanů. Ti se v dějepisectví, ale samozřejmě nejen v něm, o dění v západní Evropě vždy výrazně zajímali, a to i tehdy, když ho odmítali. Jako konkrétní markantní příklad uvedl ruskou pozitivistickou školu: její západnická orientace vlivy Západu přiznávala, dokonce se k Západu upnula i tematikou svých zpracování. Slavjanofilská orientace však i přes zjevné metodologicky pozitivistické vlivy zájem o západní Evropu popírala. Macůrek tvrdil, že to, že realita západního vlivu byla této části ruské inteligence nesympatická, nepramenilo rozhodně z toho, že by nebyla ovlivňována západoevropskými duchovními podněty, či že by jejich vlivy odmítala. Naopak. Macůrek zřetelně identifikoval západoevropské vlivy v její koncepci. Rovněž však odhalil, že ze strachu před ztrátou vlastní identity pramenícího z utkvělých představ o jakýchsi lepších minulých tradicích je veřejně odmítala. Rozdíl mezi západní a východní historiografií spatřoval Macůrek jen jeden – východoevropští historikové napodobovali západní dějepisectví se zpožděním, což způsobovalo jejich zpoždování i ve způsobu badatelské práce.

Připomeňme skutečnost, že v době, kdy Macůrek dokončoval *Dějepisectví evropského východu*, taktéž intenzivně pracoval na *Dějínách východních Slovanů*. Položíme-li si tyto dvě práce vedle sebe a paralelně se do nich začteme, vyvstane nám skutečnost jejich úzkého až minuciózního propojení vzájemným doplňováním a rozvíjením textu, formou odkazů, obdobným využitím literatury a pramenů. V *Dějínách východních Slovanů* najdeme i obdobné hypotézy a vize jako v *Dějepisectví*.

Dějepisectví evropského východu zejména v pasážích věnovaných pojmu východní Evropa a v otázce místa Slovanů ve světovém dějepisectví reflektovalo dobu, ve které vznikalo. Jednalo se totiž o dobu, v níž se hojně diskutovalo o místě a úloze Slovanů a o studiu jejich dějin. Bylo to krátce po druhé světové válce, kdy se v českých zemích také hodně hovořilo a diskutovalo o významu, postavení a roli Ruska, resp. Sovětského svazu. Porážka Německa oživila tradiční české rusofilství a vyvolala vlnu nekritického entuziasmu vůči Sovětskému svazu. Řada demokraticky smýšlejících intelektuálů před ním varovala, ale také mu do značné míry podléhala. Vyjádřit vděk za osvobození a s ním spojený do větší či menší míry nekritický obdiv vůči Sovětskému svazu se považovalo téměř za nutnost. Macůrek nepatřil ke skupině, která by chtěla vyjádřit vděk a obdiv za každou cenu, nebyl ani stoupencem

nekritického přejímání sovětských metod a vzorů; z pohledu vědce zaujímal kritický postoj vůči některým sovětským metodám. To zřejmě ovlivnilo obsah a formu recenze na jeho *Dějepisectví evropského východu* vydané v listopadovém čísle ústředního sovětského historického časopisu *Voprosy istorii*. Její autor, polonista

Ivan Miller, ocenil Macůrkův výklad pojmu východní Evropa, odsoudil však způsob dělení východoevropské historiografie a klasifikaci jednotlivých historiků. Vyčetl mu, že nepodal objektivní obraz minulé ruské ani soudobé sovětské historiografie a že v seznamu literatury uvedl 49 položek ruských emigrantů, kdežto sovětských autorů jen 23. Dále se mu nelíbila Macůrkem užívaná periodizace, neboť jako marxistický historik nedokázal pochopit jiný způsob dělení, než podle společensko-ekonomických formací. V Macůrkově práci postrádal třídní přístup, a proto ho obviňoval z konzervativních a reakčních postojů. Připustil, že ve výběru tématu je *Dějepisectví evropského východu* podnětnou prací, vzápětí však konstatoval, že v jednotlivostech i v celku postrádá vědeckou analýzu. Obvinil Macůrka z hrubé vulgarizace historicko-materialistického pojetí a zašel dokonce tak daleko, že ho označil za typický příklad buržoazního historika neschopného předestřít široké historické souvislosti. Kritika elementárních chyb, na něž upozornili i čeští recenzenti, byla ve srovnání s Millerovým závěrem, že Macůrek je reakcionář snažící se postavit lidově demokratické národy proti Sovětskému svazu, okrajovou záležitostí.

Macůrek reagoval na zmíněnou recenzi nabídkou na otevřenou polemiku. Podotknul, že *Dějepisectví* se v západních zemích dočkalo pozitivních ohlasů. V zájmu objektivity je však nutno zdůraznit, že ačkoli prof. Macůrek ve svých rukopisných vzpomínkách uvádí, že se objevily kladné reakce v německém, francouzském, polském a švédském prostředí, dostupné bibliografie nenaznačují větší zahraniční odezvy. Dokumentují pouze nepříliš rozsáhlé anotace z francouzského a polského prostředí, ze kterých nelze přesně určit, zda byl dojem tak pozitivní, jak si Macůrek přál.

S únorovými událostmi roku 1948 skončily všechny možnosti polemizovat se sovětskými názory. Marxistické pojetí se stalo jediným správným a uznávaným a ten, kdo byl ze sovětské strany za jakýkoli prohrěšek vůči němu kritizován, měl být jako vědec zatracen. Čeští prosazovatelé marxistických přístupů označili dosavadní Macůrkovy polemiky a obhajoby za neadekvátní a Macůrka za osobnost představující názorný příklad buržoazního historika. Počátkem odsouzení, kterému se pak musel dlouhou dobu bránit, byl překlad recenze I. Millera publikovaný v polovině roku 1948 v *Tvorbě*. Patrně nikoli z osobní zášti vůči Macůrkovi, ale ze snahy ukázat, čeho by se měla česká marxistická historiografie vyvarovat, přeložil V. Prokůpek, zřejmě na popud ministra školství Zdeňka Nejedlého (1878–1962), Millerův text. Redakce *Tvorby* jej nepodstatně zkrátila a proložila tučně vysázenými titulky typu „Bezmocná je měšťácká historická věda“, „Oprávnění dějin“, „Vulgarisuje historický materialismus“ jimiž jeho údernost zvýraznila. Podobně tomu bylo i o několik týdnů později v ještě zkrácenější podobě sovětské recenze, která vyšla v roce 1949 v *Rudém právu*.

Recenze měla vážný negativní dopad na další Macůrkovo publikování. Ministerstvo kultury si ihned vyžádalo rukopis Macůrkovy další práce, Úvodu *do slovan-ských dějin*, s jehož vydáním počítalo nakladatelství Melantrich již ve druhé polovině roku 1948. Následovala ovšem jeho důkladná perlustrace a s odvoláním na vážné metodologické nedostatky, tkvící především v úplné absenci historicko-materialistického přístupu, bylo zakázáno jeho vydání. Sazba, z níž již byly učiněny obtahy k prvním korekturám, byla rozmetána. Tímto rozhodnutím velmi utrpělo

celé české dějepisectví, jež bylo ochuzeno o práci analyzující další problémy východoevropského dějepisectví, která se ještě výrazněji a v mnoha ohledech rovněž podnětněji než *Dějepisectví evropského východu* zapojovala do diskuse o východní Evropě a Slovanstvu. Macůrkovi se tím nepodařilo naplnit záměr, aby vznikl kompaktní tematický i metodologický, vzájemně na sebe navazující celek. Takto totiž byly *Dějepisectví evropského východu* a *Úvod do slovanských dějin* koncipovány.

Ze vzpomínek prof. Macůrka je patrné, že *Úvod do slovanských dějin* měl být nejen pokračováním a doplňkem k *Dějepisectví evropského východu*, ale také další přípravou k plánovanému pokusu napsat nové dějiny slovanských národů; celou řadu, nikoli jednotlivé mezislovansky prolnuté knihy. V těchto dějinách neměla být akcentována slovanská zvláštnost či dokonce slovansko-germánský antagonismus, ale obecně historický celek, jeho souvislosti či dokonce zákonitosti. Macůrek se domníval, že poskytne návod, jak dále rozvinout studium slovanského prostředí v jeho historické paralele (nikoli podmíněnosti) a vztahové bázi. Předpokládal, že tím prospěje rovněž rozvoji studia vztahů slovanských národů s jinými národy Evropy.

Na závěr podotkneme, že *Dějepisectví evropského východu* bezezbytku zapadá do Macůrkova pohledu na dějiny, který byl vždy komplexní. Skutečnost, že takový přístup byl odbornou veřejností pozitivně přijímán, dosvědčují ohlasy v recenzích a zprávách, a to jak v českém, tak i v zahraničním prostředí. Téměř v každé své konkrétně historické práci Macůrek čerpal ze svého historiografického studia, z něhož mnohé souviselo se shromažďováním literatury a pramenů pro *Dějepisectví evropského východu* a *Úvod do slovanských dějin*. Macůrek v informacích o historiografii většinou použil obdobné analyticko-syntetické metody spojené s výčtem dostupné literatury jako v *Dějepisectví evropského východu*. Nejzřetelnější byl tento přístup v *Dějinách východních Slovanů* a *Dějinách polského národa*. Tím, že v každé z nich prezentoval svoje historiografické představy výrazně a uceleně, z nich učinil konkrétní doplnění syntézy *Dějepisectví evropského východu* a nepublikovaného *Úvodu do slovanských dějin*. Tyto práce tak objasňují šíři Macůrkova metodologického a tematického záběru v oblasti dějin historiografie a tvoří doposud nepřekonaný celek historiografického bádání vyjadřujícího se nejen k dějinám východního dějepisectví, ale i k problému východní Evropy a Slovanstva jako svým způsobem specifického celku. Jak dosvědčují slova jeho žáků, Macůrkův metodologický i tematický přístup jim byl vždy inspirací a vzorem, i když se ne všichni a vždy věnovali tématům, která byla profesoru Macůrkovi vlastní.

Text byl zpracován s využitím literatury:

Ctibor NEČAS. *Josef Macůrek*. Praha: Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna, 1998; Jaromír KUBÍČEK (ed.). *Josef Macůrek. Personální bibliografie*. Brno: Státní vědecká knihovna 1992; Vladimír GONĚC (ed.). *Josepho Macůrek viginti lustra complenti oblatum: jeho přínos k dějepisectví o střední a východní Evropě. 2. 4. 1996, Brno, kolokvium*. Brno: Masarykova univerzita 2001; Josef ŠAUR. *Ruské dějepisectví v pojetí Josefa Macůrka*. In: *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, Series Slavica litteraria 10*. Brno 2007, s. 143–150.

Česká historická rusistika je organickou součástí výzkumného profilu HÚ AV ČR od roku 1993, kdy byli do HÚ AV ČR delimitováni někteří historičtí rusisté pracující do té doby v Ústavu dějin střední a východní Evropy ČSAV. Kořeny české historické rusistiky jsou však velmi hluboké, vinou se ke generaci českých obrozenců reprezentovaných na přelomu 18. a 19. století Josefem Dobrovským. Pro moderní českou historickou rusistiku byl nesmírně důležitý kritický pohled na Rusko osobností druhé poloviny 19. století a počátku 20. století typu Karla Havlíčka, Františka Palackého a Tomáše Garrigua Masaryka. Skutečně vědecké studium minulosti Ruska a východní Evropy však bylo započato až v samostatné Československé republice. Vedle vysokoškolského prostředí v něm vždy sehrával podstatnou roli neuniverzitní výzkum, jehož stěžejní osobností, k níž se česká historická rusistika vedle Josefa Macůrka hlásí, byl Jan Slavík, dlouholetý ředitel Ruského zahraničního archivu v Praze. Cenné byly jeho kontakty s ruskou emigrací, která např. v osobnostech Anatolije Florovského a Alexandra Kizevettera působila na Karlově univerzitě. Jejich žáci pak profilovali českou historickou rusistiku na pracovištích ČSAV, zejména ve Slovanském ústavu, Ústavu dějin evropských socialistických zemí, Ústavu dějin střední a východní Evropy a Československo-sovětském institutu. Moderní práce jsou však vlastní až době nejnovější, devadesátých letům 20. století.

Pád železné opony a otupění sovětsko-americké bipolarity na přelomu osmdesátých a devadesátých let 20. století způsobily v celém světě rušení specializovaných historických pracovišť zaměřených na dějiny střední, východní a jihovýchodní Evropy. Tento proces, umocněný změnou politické orientace Československa po sametové revoluci, zasáhl i český historickovědecký prostor. Doposud na leckterých českých vysokých školách existující katedry východoevropských dějin byly zrušeny, zachována zůstala jen individuální výuka dějin východní a jihovýchodní Evropy. To se stalo i v Brně, kde byl v roce 1991 ustanoven jednotný Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Podobně zaniklo v roce 1993 jediné neuniverzitní pracoviště v České republice zaměřené na dějiny východní a jihovýchodní Evropy: Ústav dějin východní Evropy Akademie věd ČR. Přesto obor dějin východní Evropy v rámci Akademie věd nezanikl. Převzal jej HÚ AV ČR. Starší i novější dějiny východní Evropy jsou součástí řady jeho výzkumných programů rámovaných do badatelského výzkumu dějiny českých zemí v evropských souvislostech. HÚ AV ČR je rovněž sídlem Česko-ruské komise historiků a archivářů. Obor, který před desítky lety budoval Josef Macůrek, je nadále sledován a rozvíjen – badatelsky i pedagogicky.

Historický ústav AV ČR, v. v. i., je rovněž vydavatelem v českém prostoru jediného vědeckého časopisu zaměřeného na dějiny střední, východní a jihovýchodní Evropy. *Slovanský přehled*, do kterého Josef Macůrek hojně přispíval, byl založen již v roce 1898 a v roce 2014 vyšel jeho stý ročník. Cézurami v jeho vydávání byla pouze první a druhá světová válka. Časopis je unikátní nejen svým zaměřením, ale i tradicí širokého kulturologického a politického náhledu činěného v historických souvislostech. To umožňovalo publikovat zásadní příspěvky i takových osobností, jako byl druhý československý prezident Edvard Beneš.

*Ve své vědecké práci uveřejněné po roku 1945 navázal jsem na svou starší historio-
grafickou produkci, zejména na vědecké přípravy z doby válečné, ale vlivem určitých
dobových skutečností a nových politických i jiných změn v poválečné střední Evropě
v souvislosti s velkou úlohou SSSR, vlivem nových vztahů a styků českého prostředí se
slovanskými i jinými národy, zaměřoval jsem svou vědeckou práci podle potřeb doby.
Kladl jsem důraz na témata aktuální povahy, na studium našich vztahů s jinými,
zejména slovanskými národy, na srovnávací způsob práce, ať už šlo o syntetická díla
či dílčí studie. Ty i ony jsem psal na základě podrobné znalosti domácí i zahraniční
historické literatury a tištěných pramenných edic, ale často především na základě ru-
kopisných pramenů, které jsem získával dlouholetým studiem v domácích i zahranič-
ních archivech. (...)*

*Byl jsem si vědom, že dějiny každého národního i státního celku třeba poznávat
i studovat podle místních, tj. domácích pramenů a podle domácích vývojových tenden-
cí. Ale byl jsem si vědom i toho, že nelze se omezovat při pohledech na ně jen na ty i ony.
Neboť žádný národní či státní útvar se nevyvíjel trvale v naprosté izolaci a jen uvnitř
svých hranic. Převaha zevnějších sil bývala tu i tam často více než zjevná. Ta často
především působila na vnitřní vývoj mnohých národů či států a dávala směr jejich
vnitřnímu životu či dění.*

Josef Macůrek: Úvahy o mé vědecké činnosti a vědeckých pracích

V EDICI VĚDA KOLEM NÁS PŘIPRAVUJEME:

Markéta Pravdová: **Jak se mluví mezi živly**

Karel Balík, Tomáš Suchý: **Biokompozitní náhrady kostní tkáně**

Hana Müllerová: **Právní ochrana zvířat**

DOSUD VYŠLO:

Pavel Žďárský: **Alois Musil**

Markéta Pravdová: **Jazyková poradna**

Jiří Prosecký: **Bedřich Hrozný**

Edice Věda kolem nás | Osobnosti
Josef Macůrek | Radomír Vlček

Vydalo Středisko společných činností AV ČR, v. v. i., pro Historický ústav
Akademie věd ČR, v. v. i., Prosecká 809/76, 190 00 Praha 9 – Prosek.
Grafická úprava dle osnovy Jakuba Krče a sazba Serifa.
Technická redaktorka Monika Chomiaková. Odpovědná redaktorka
Petra Královcová. Vydání 1., 2015. Ediční číslo 11792.
Tisk **SERIFA**®, s. r. o., Jínonická 80, 158 00 Praha 5

Další svazky získáte na:

www.vedakolemnas.cz | www.academiaknihy.cz | www.eknihy.academia.cz